
СТАТТІ

DOI: 10.33398/2224-0926-2020-1-35-15-21

УДК 783.2(477)+78.03“17”

Ольга Шуміліна

ORCID 0000-0002-2615-1208

НОВІ ДОКУМЕНТАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО РОДИНИ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ.

У статті подано відомості з двох прижиттєвих документів про батьківські родини українських композиторів другої половини XVIII століття Д. Бортнянського і С. Дегтярева. У документах вказане місце проживання родини, склад, вік та імена кожної особи (батьки, брати, сестри, племінники та ін.). Перший документ підтверджує відому нам інформацію про родину Д. Бортнянського, тоді як у другому документі вказано на невідомі факти життя родини С. Дегтярева, які частково спростовують деякі деталі біографії композитора. Документ, що описує родину Д. Бортнянських, надає непрямі відомості про родину М. Березовського.

Ключові слова: сповідний розпис, ревізька казка, родина Д. Бортнянського, родина С. Дегтярева, Глухів, Борисовка.

Метою нашої статті є доведення до відома наукового загалу змісту виявлених документів, в яких уточнюються деякі відомості біографічного характеру стосовно українських композиторів другої половини XVIII століття.

У біографії українських композиторів другої половини XVIII століття (А. Рачинський, М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель, С. Дегтярев) дотепер лишається багато білих плям.

- 1) Немає метрик про народження жодного з композиторів;
- 2) Немає точних відомостей про склад сім'ї, про імена і вік батьків, братів і сестер;
- 3) Немає точних відомостей про місце проживання батьківських родин.

Внаслідок відсутності метрик, дати народження композиторів вказуються за іншими джерелами. Стосовно А. Рачинського (1724–1794) і М. Березовського (1745–1777) інформацію взято з перших біографічних нарисів XIX і XX століть, в яких немає посилання на джерело. При цьому дехто з дослідників вважає, що М. Березовський народився раніше (М. Рицарева).

У Д. Бортнянського (1751–1825) рік народження встановлено за свідченням онука композитора Д. Долгова. Однак і сам композитор вказував на свій вік у послужних списках, які він щорічно подавав, перебуваючи на службі в Придворній співацькій капелі. З них довідуємося, що Д. Бортнянський народився 1752 року.

В А. Веделя (1767–1808) рік народження встановлено за спогадами учня П. Турчанінова про вік митця під час їхнього знайомства, хоча є подання на присвоєння Веделю чину капітана, де композитор сам вказує свій вік.

У С. Дегтярева (1766–1813) підставою для визначення року народження є письмове звернення вдови композитора А. Г. Дегтяревої (Кохановської) до опікунів малолітнього графа Д. Шереметєва щодо надання пенсії за померлого чоловіка,

де вказано з якого віку і протягом якого часу той перебував на службі в графа Н. П. Шереметева.

Дати смерті задокументовано в усіх композиторів, окрім А. Рачинського.

Документами, що можуть уточнити і розв'язати вказані питання, мають стати сповідні розписи і посімейні списки. Вони склалися з метою виявлення родин іновірців та для урахування населення тієї чи іншої місцевості Російської імперії. Вони ніколи не бралися до уваги музикознавцями при вивченні біографій композиторів другої половини XVIII століття, однак історики вважають їх достатньою підставою для встановлення віку в разі відсутності метрики про народження.

В історичних архівах України вдалося виявити два документи, які проливають світло на родини українських композиторів другої половини XVIII століття.

Перший документ було знайдено в державному архіві Харківської області, у фонді Харківської казенної палати. Казенними палатами називалися губернські державні структури на зразок сучасного міністерства фінансів. Вони існували в кожній губернії, і власне Харківська казенна палата була заснована 9 жовтня 1780 року, у період організації Харківського намісництва. Ці структури контролювали усі доходи і витрати державної казни (саме від слова «казна» і походить назва «казенна палата»), відали збором податків, вели облік податкових станів. Для обліку населення в палату подавалися так звані «ревізські казки», за якими велося оподаткування. Перепису підлягав «двір», тобто повна родина, включно з батьками і дітьми. Зазначався вік особи, ім'я та по батькові, вказувалися родинні стосунки та ін.

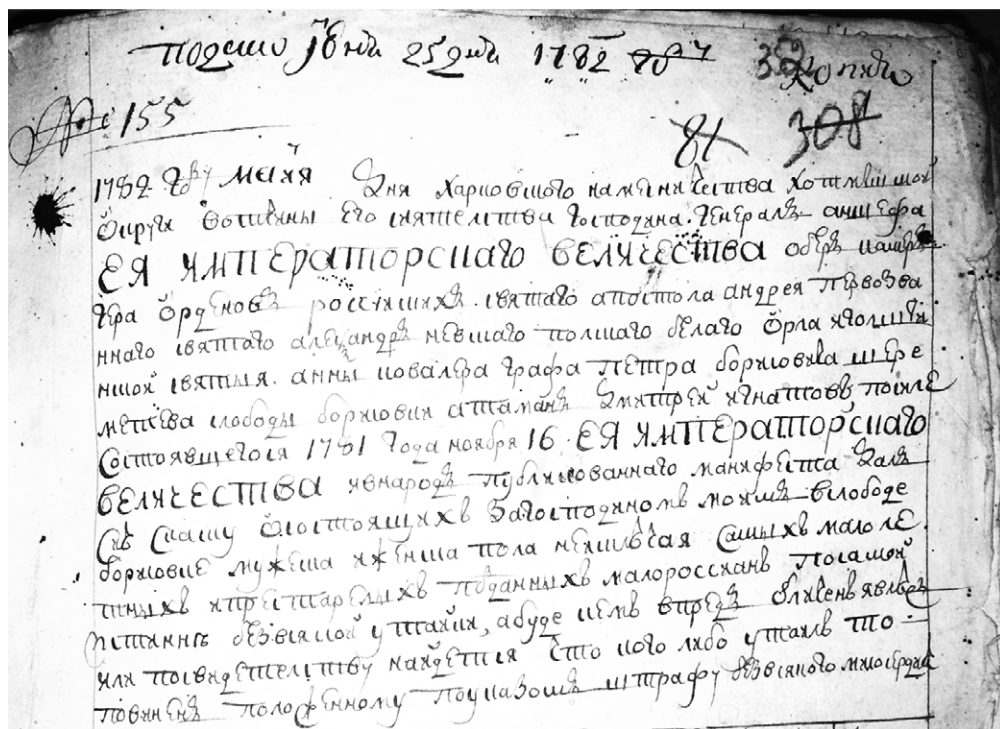

Рис. 1. Ревізська казка мешканців слободи Борисовка 1782 року, арк. 352.

В одній із таких ревізьких казок, що була подана до Харківської казенної палати і нині зберігається в державному архіві Харківської області, вказана *родина композитора Степана Дегтярева*. Це перепис мешканців слободи Борисовка¹, що належала родині Шереметєвих, де народився Степан Дегтярев. На першому аркуші зазначено час складання документа – 1782 рік (рис. 1). У той час майбутній композитор був підлітком, тому описується батьківська родина.

З цього документа ми дізнаємося про таке:

1) імена та по батькові, а також вік батька і матері Степана Дегтярева: батька звали Анікей Алексеєвич, і на момент укладення списку він мав 55 років; мати Ірина Григорівна мала 32 роки (рис. 2);

2) вік Степана – 15 років;

3) про рідних братів та сестер Степана Дегтярева (вони описані на наступному, зворотному аркуші, див. рис. 3); станом на 1782 рік майбутній композитор мав брата Євдокима (4 роки) і трьох сестер – Агріпіню (10 років), Ксенію (7 років) та Євдокію (2 роки). І брат, і всі сестри є молодшими за Степана;

4) про зведеного брата, 23-річного Павла Анікеєвича, сина Анікея Алексеєвича від першої дружини, який вже мав свою родину – 22-річну дружину Анастасію Алексеєвну та 3-річного сина Івана.

Вся родина жила одним «двором», тому була описана разом.

Документ уточнює три речі:

1) Родинне прізвище композитора, все таки, Дегтярев, а не Дегтяревський; на перший варіант вказує прижиттєвий документ, на другий – надрукована в кінці XIX століття автобіографічна «Моя повість про самого себе» відомого літературного критика Олександра Никитенка (1804–1877) з короткими спогадами про батька Василя Михайловича, чие дитинство пройшло в хорівій капелі графа Н. П. Шереметєва. Джерело вельми сумнівне, але дотепер вважається достатнім і цілком авторитетним. Прижиттєвий опис родини спростовує цей пізніший, цілком надуманий варіант і вказує на справжнє родинне прізвище, у правописі *Дѣхтярев*. Якщо вдаватися до автентичного правопису та автентичної вимови, краще писати і казати саме так. До речі, Степан Дегтярев саме так і підписувався.

2) Рік народження. З документа виходить, що Степан Дегтярев народився 1767 року, а не 1766, як вважається зараз.

3) Спростовуються відомості про сестру Степаніду, яка разом із Степаном була взята в театр Н. П. Шереметєва, а потім кудись зникла, ймовірно, померла. Ніякої Степаніди серед сестер немає, а мати Степана Дегтярева не могла її народити, оскільки самого Степана народила у віці 17 років. Ймовірно, що Степанідою називали малолітнього Степана, який виходив на сцену в дівочому вбранні як актор-травесті.

Також з документа дізнаємося про інших членів родини Степана Дегтярева, про яких раніше не мали ніяких відомостей. Родина була великою, і Дегтяреву через 25 років було до кого відправляти свою дружину і дітей.

¹ Ревізька казка мешканців слободи Борисовка. ДАХО. Ф. 31. Оп. 141 (Харківська казенна палата, 1765–1858 pp.). Справа № 31 (1782 p.). Арк. 352–524 зв.

320

	Мужина	Жінки
	пола	пола
		364
	ЛГПШ	
Іванів Іванович сина Ісидора Ісидорова	30	
Ульяна Ісидорова Ісидорова Ісидорова		25
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова	4	
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова		8
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова		2
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова	25	
Ульяна Ісидорова Ісидорова Ісидорова		25
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова	25	
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова		15
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова	50	
Ульяна Ісидорова Ісидорова Ісидорова		39
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова	25	
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова		17
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова		9
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова		7
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова	55	
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова		39
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова	15	
Ісидор Ісидорович сина Ісидора Ісидорова	4	

Рис. 2. Опис родини композитора С. Дегтярева, арк. 364.

		мужина	жінки
		пола	пола
		1 700	
Содері			
Свратина	---		10
Уєнкі	---		7
Евзонія	---		2
Лаврѣя	анхилеєва снѣв Сехтарева	---	23
Унѣо	Ана нахтарева анхилеєва снѣв унхѣя снѣв	---	22
Лаваня	---		3

Рис. 3. Опис родини композитора С. Дегтярева (продовження), арк. 364 зв.

Другий документ знаходиться в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві. Це є сповідний розпис парафіян церкви Св. Миколая м. Глухова Ніжинського полку за 1770 р. (рис. 4).

67

Ростислв Епархій Київской Протопопий Божовской Ворзда гд
 Хова, Церкові свѣтїтеля Артіова Николоай Свѣтнїна адни
 Божинского, обрѣтатюкилєся Приюноу Церковѣ въ Приходѣ нижеав
 Леннихв Синоов людєв Сойзвѣленїєв Косеждо имени, обитїїи
 ихъ въ свѣтѣ Сетїрдесятїниѣд въ иѣтїи ихъ пѣтїи Тридас
 Тїя, и кто жъ иѣтїи ѣдѣлєся, томо Анѣтрїастїєв, и кто жъ не
 иѣтїи ѣдѣлєся.

1770. Годъ.

Рис. 4. Сповідний розпис парафіян м. Глухова, 1770 року, арк. 67.

69зв

Сісло		Літо і отець роженія		показаніє днів і стосі			
А. Бортняк	Літо і отець		Муж	Жен	итого в дн	итого в год	Которіє
	Муж	Жен					
Пол	Пол	Пол	Пол	Пол	Пол	Пол	Пол
ЛІТЦЯНЕ							
и ихъ долашніє							
14	55	..	Плимофти	Івановъ	Каноничий	55	..
..	49	Жена его	Марія	Кондратовна	..	49	..
15	50	Марина	Димитрієвна	Бортнянская	..	44	..
		Вдова
			Дітти ей				
	56	..	Анонъ	25	..
	57	..	Плимофти	18	..
16	58	..	Юрій	Димитрієвъ	Брехъ	49	..
..	51	Жена его	Флорсія	Василіевна	..	41	..
			Дочъ ихъ				
	52	Варвара	10	..
17	53	Анна	Стахієва	Вдова	Милошова	46	..
			Дітти ей				
	59	..	Василій	Василієвъ	..	15	..
	54	..	Пелагія	18	..
60		Зять ей	Ілля	Івановъ	..	36	..
..	55	Жена его	Анна	Василіевна	..	25	..
			Дочъ ихъ				
	56	Марфа	5	..
			Служители ихъ				
	57	Матерона	Матросовна	46	..
	58	Парасковія	Івановна	19	..
18	61	..	Василій	Кондратовъ	Метельникъ	39	..
..	59	Жена его	Меланія	Андреевна	..	38	..
			Дітти ихъ				
	62	..	Антонъ	9	..
	63	..	Даніилъ	7	..
	60	..	Евдокія	3	..
			Протисайного Василія Паламничі				
64		..	Фомі	Петровъ	..	15	..
	61	..	Улітатя	18	..
65		..	Михайло	Евстафієвъ	..	26	..

Рис. 5. Опис родини композитора Д. Бортнянського, 1770 рік, арк. 69 зв

У цьому розписі зазначається *родина композитора Дмитра Бортнянського*² (рис. 5) – мати Марина Дмитрівна Бортнянська віком 44 роки, вказана як вдова, і двоє синів – Яків (25 років) і Тимофій (18 років). Дмитро не вказаний, бо на той час він вже два роки перебував в Італії, а до того протягом 10 років мешкав у Петербурзі. Не вказаний також син Марини Дмитрівни від першого шлюбу Іван Толстой – він перебрався в Петербург раніше за Дмитра і навчався музики в одному з придворних оркестрів.

Отже, зі сповідного розпису парафіян церкви Св. Миколая м. Глухова робимо висновок про те, що в 1770 році голова родини Бортнянських Степан Васильович помер, тому його дружина названа вдовою, а єдина їхня донька Меланія, сестра Дмитра Бортнянського, ймовірно, вийшла заміж і стала жити окремим двором, бо в родинному списку вона відсутня. Вказано статус родини Бортнянських – вони були міщанами.

Інформація про місце проживання і склад сім'ї родини Д. Бортнянського збігається з відомостями, вказаними батьком композитора С. Бортнянським у письмовій заяві, поданій до канцелярії гетьмана К. Розумовського 1755 року, а також зі свідченнями онука композитора Д. Долгова.

У цьому та в усіх інших сповідних розписах м. Глухова, які склалися в кожній із церков, немає запису про родину Максима Березовського, і це може означати, що Березовський народився не в Глухові і потрапив туди в підлітковому віці, а його батьківська родина залишилася в тій місцевості, звідки він приїхав до столиці гетьманської України. Де саме перебувала батьківська родина Березовського ще доведеться встановлювати, і це надзвичайно важка праця. Тож книга сповідних розписів, в якій вказана родина Д. Бортнянського, надає непрямі відомості про родину М. Березовського.

Olha Shumilina. New documentary information about the families of Ukrainian composers of the second half of the eighteenth century.

The article provides information on two vital documents about the parents' families of Ukrainian composers of the second half of the eighteenth century D. Bortniansky and S. Dehtyarev. The documents indicate the place of residence of the family, the composition, age and names of each person (parents, brothers, sisters, nephews, etc.). The first document confirms the information we know about D. Bortniansky's family, while the second document refers to unknown facts of the life of S. Degtyarev's family, which partially refute some details of the composer's biography. The document describing D. Bortnianskiy's family provides indirect information about M. Berезovsky's family.

Keywords: *confession painting, revision lists, D. Bortniansky's family, S. Dehtyarev's family, Hlukhiv, Borysovka.*

² Сповідний розпис парафіян церкви Св. Миколая м. Глухова Ніжинського полку. ЦДІА України в м Києві. Ф. 127 (Київська духовна консисторія, 1700–1930 рр.). Оп. 1015 (сповідні розписи Глухівської та інших протопопій; усіх парафій Київської митрополії, 1722–1918 рр.). Справа № 57 (1770 р.). Арк. 67–77 зв.